

*І.І. Павленко,
Г.С. Авдющенко*

ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СЕЗ І ТПР У ВУГЛЕДОБУВНИХ РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Сучасна економічна наука приділяє значну увагу розробці регіональних підходів до формування економіки. Вибір регіонального підходу до формування соціально-економічних моделей обумовлений такими факторами, як географічне положення, природно-кліматичні умови, паливно-сировинний, енергетичний, виробничо-технічний потенціал, рівень освіти та кваліфікації населення. Зважаючи на зазначені фактори, регіони можуть мати свої пріоритетні спрямованості та специфічні проблеми, які можуть не співпадати із загальнодержавними, тому це зумовлює виникнення спеціальних режимів функціонування окремих територій. Світовий досвід та досвід України в цьому напрямі вказує на необхідність створення у регіонах, що мають особливі або несприятливі соціально-економічні умови, таких утворень, як території пріоритетного розвитку (ТПР) та спеціальні економічні зони (СЕЗ), що передбачають спеціальний режим інвестиційної діяльності. Але створення таких утворень зустрічається зі значними труднощами, що породжують проблеми як для населення даних територій, так і для економіки країни в цілому. Для України однією з актуальних проблем залишається

що в свою чергу тісно пов'язана з металургійною та енергетичною галузями.

Мета статті – визначення основних проблем функціонування СЕЗ і ТПР у Донецькій області та факторів, що їх спричиняють; окреслення основних напрямів, за якими необхідно спрямовувати зусилля для подолання негативних соціально-економічних явищ у вугледобувних регіонах.

Проблеми, що склалися у вугледобувних містах Донецької області, мають глибинний характер. Адже ще за часів існування СРСР регіон став одним із найпотужніших центрів Європи. Використовуючи вже налагоджену інфраструктуру промисловості, щільність населення та кваліфікацію робочої сили, сюди вкладалися значні кошти. Так тривало до початку 70-х років ХХ ст. Саме у цей момент один з основних факторів привабливості Донбасу – вугілля – став поступово слабшати. Основні пласти вироблялися, а більш нові залягали занадто глибоко та в більш несприятливих умовах. Унаслідок цього грошові потоки на шахти даного регіону стали зменшуватися та переорієнтовуватися на більш перспективні родовища Кузбасу, Казахстану та Східного Сибіру. Із розпадом СРСР ситуація у Донецькому

© Павленко Ірина Ігорівна – кандидат економічних наук, доцент;

Авдющенко Ганна Сергіївна – аспірант.

Національний гірничий університет, Дніпропетровськ.

функціонування ТПР у Донецькій області, основу економічного розвитку якої становить вугільна промисловість,
ISSN 1562-109X

регіоні стала критичною. Замкнута економіка та розрив традиційних зв'язків, погіршення економічного стану

призвели до гострого прояву соціальних проблем, особливо безробіття. У районі практично повністю зникли машинобудування, хімічні підприємства та легка промисловість (у якій традиційно були зайняті дружини шахтарів). І причина такої ситуації – перш за все падіння вугільної промисловості, яка раніше була основою процвітання. Наслідком стало різке падіння видобутку на вугільних шахтах [5]. Деяка надія на стабілізацію ситуації з'явилася лише у 1997-1998 рр. із усвідомленням необхідності застосування дієвих інструментів збільшення інвестиційної активності та поживлення економіки. Такими інструментами у світовій практиці вважається створення вільних економічних зон і територій пріоритетного розвитку, існування яких спрямоване як на розвиток бізнесу у депресивних регіонах, так і на підйом економіки країни в цілому.

Відправним моментом для створення СЕЗ і ТПР у Донецькій області стало прийняття Закону України «Про спеціальні економічні зони та спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області» від 24.12.1998 р. № 356-XIV. Згідно із законом метою створення СЕЗ і ТПР у даному регіоні є залучення іноземних інвестицій у пріоритетні галузі виробництва для створення нових робочих місць і працевлаштування робітників, які звільнюються у зв'язку із закриттям, реструктуризацією гірничодобувних та інших підприємств, упровадження новітніх технологій, модернізація діючих виробництв, розвиток зовнішньоекономічних зв'язків, збільшення поставок на внутрішній ринок високоякісних товарів та послуг, створення сучасної виробничої, транспортної та ринкової інфраструктури,

ефективне використання природних ресурсів [1]. Поява СЕЗ і ТПР саме у Донецькій області викликана тим, що більшу частину традиційних джерел економічного зростання Донбасу буде вичерпано у недалекому майбутньому. Не допустити занепаду регіону можливо лише через ефективну державну підтримку вугільної галузі та розвиток малого і середнього бізнесу, а також споживчого ринку через механізм вільних економічних зон і територій пріоритетного розвитку. Адже в області проживає 10% населення України, а працездатна його частина більш як на 80% зайнята в галузях промислового виробництва, які через зміну традиційної ринкової кон'юнктури потребують суттєвої структурної перебудови, що пов'язано з великими інвестиційними вкладеннями.

На даний момент спеціальний режим інвестування діє на території 26 міст і 7 сільськогосподарських районах Донецької області, створено спеціальну економічну зону «Донецьк» та 33 території пріоритетного розвитку. На частку цих міст і районів припадає 40% території області, де проживає 84% населення і сконцентровано 85% виробничого потенціалу. Область має найбільший ринок праці в Україні, місткість якого 2 млн. чол., та є найбільш урбанізованою – 90% населення проживає у великих та малих містах, щільність населення не досить нерівномірна [5]. Очевидним є те, що основою матеріального забезпечення більшої частини населення міст в індустріальних районах Донбасу є праця на промислових підприємствах. І основна частина працюючого населення у таких містах, як Шахтарськ, Дзержинськ, Стаханов, Сніжне, Торез (що входять до переліку ТПР), зайнята саме у вугільній промисловості, або на технологічно

пов'язаних із даною галуззю підприємствах.

Якщо розглядати результати впровадження СЕЗ та ТПР взагалі, то слід відзначити, що у Донецьку область залучено близько 50% загального обсягу інвестицій в Україну. Вугільна промисловість знаходиться на 4 місці за обсягом схвалених інвестиційних

проектів, поступаючись металургійній, будівництву, транс-

порту та зв'язку. На рисунку подано галузеву структуру схвалених інвестиційних проектів у СЕЗ та ТПР Донецької області станом на 2006 р. [2].

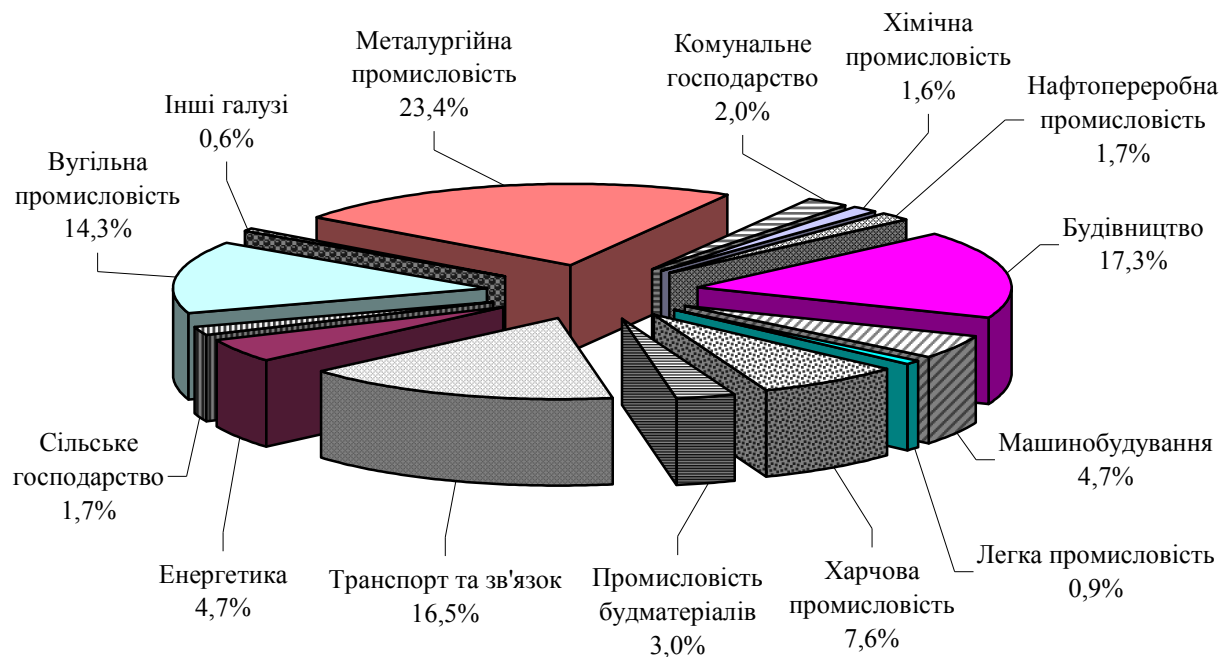

Рисунок. Галузева структура схвалених інвестиційних проектів у СЕЗ та ТПР Донецької області

У той же час територіальний розподіл інвестиційних проектів дуже нерівномірний, основна їх частина сконцентрована у таких великих промислових містах області, як Донецьк, Маріуполь, Горлівка та Красноармійськ. Малі шахтарські міста (Дзержинськ, Сніжне, Торез, Шахтарськ), які у зв'язку із закриттям вугільних шахт найбільше потерпають від структурного безробіття і потребують створення нових робочих місць, наповнення місцевих бюджетів за рахунок зростання виробництва, не використовують переваги спеціального режиму інвестиційної діяльності для

залучення інвесторів з більш успішних міст регіону та інших місць. Звичайно, така ситуація негативно впливає на життєвий рівень населення цих міст, що призводить до незадоволеності трудящих, соціального напруження, погіршення криміногенного становища. Така ситуація є загрозовою і потребує найшвидшого втручання. Адже моральний занепад населення може мати глобальні наслідки.

Також слід відзначити нерівномірний розподіл інвестиційних проектів, які реалізуються у СЕЗ та ТПР у Донецькій області за галузями

економіки. Так, більша частина зосереджена у важкій промисловості. Дана динаміка свідчить про те, що інвестиційний процес недостатньо спрямований на структурні зрушення в економічному комплексі регіону – розвиток високотехнологічних галузей, інфраструктури, виробництва споживчих товарів і послуг, як це передбачалося законом [1]. Якщо знову звернутися до проблем

вищеназваних шахтарських міст, то, можливо, саме структурні зрушення позитивно вплинули б на їх розвиток за умови неминучого вичерпання вугільних ресурсів шахт та скорочення робочих місць.

Однією з основних причин, що стримують інвестиційні потоки у СЕЗ та ТПР, була і залишається нестабільність та певною мірою безсистемність українського законодавства, що регулює спеціальний режим інвестиційної діяльності, відсутність комплексного підходу до пріоритетних видів діяльності, можливість неоднозначного тлумачення ряду термінів у законодавчій базі та їх застосування на практиці різноманітними відомствами. Яскравим прикладом цього є скасування пільг для СЕЗ та ТПР у 2005-2006 рр., внаслідок якого за ініціативою інвесторів було припинено діяльність з ряду інвестиційних проектів по Донецькій області. Це призвело до недоотримання інвестицій в основні промислові галузі, у тому числі у вугільну, на суму 600 млн. дол. США, що вплинуло і на скасування робочих місць. Хоча у 2007 р. пільги було частково відновлено, повернути довіру інвесторів вже складно. Доречним у даній ситуації було б застосування міжнародного досвіду. Здійснення такої політики в Україні викликає ризики, здатні підірвати стимулювання до вкладення інвестицій. Прийняті закони по

Донецькому регіону також є не досить привабливими для інвесторів ще й через те, що передбачений ними механізм інвестування занадто обтяжений регулятивними заходами та обмежує свободу інвесторів. Тому для збільшення ефективності інвестиційних заходів важливими є кроки з дерегуляції ринку, а інакше виникає загроза недосягнення головної мети створення СЕЗ та ТПР [3].

Багато в чому майбутнє регіону залежить від того, наскільки послідовною, поступовою та передбачуваною буде політика держави стосовно вирішення проблем, що склалися в регіоні. Будь-яке родовище вугілля з часом вичерпується, і потрібно щось робити з шахтами та шахтарями, звільненими з вугледобувних підприємств. Також зрозуміло, що енергоносії України збільшуватимуться у ціні, необхідно впроваджувати енергозберігаючі технології. Не можна допускати ні масового закриття шахт, ні різкого збільшення цін на енергоносії. З такими радикальними змінами в господарюванні важко справлятися, і від цього в першу чергу постраждають найменш соціально захищені верстви населення.

Отже, в першу чергу необхідне визначення чітких регулюючих механізмів створення і функціонування всіх без винятку СЕЗ та ТПР, а також обґрунтовані альтернативні варіанти їх розвитку, пов'язані зі структурною перебудовою економіки України, можливими змінами кон'юнктури світового ринку, вирішенням проблем нерівномірності соціально-економічного розвитку як по регіонах країни, так і всередині них. Відсутність альтернативних варіантів може призвести до зупинення СЕЗ та ТПР у своєму розвитку, які будуть віддалятися

від потреб вітчизняної економіки, посилюючи економічну відокремленість окремих територій.

Зарубіжний досвід створення і розвитку СЕЗ та ТПР не може бути повністю застосованим до економіки України, тому необхідно його детально вивчати, осмислювати та адаптувати до потреб економіки країни та її окремих територій. Дуже важливим у даному напрямі є те, що ефект від функціонування СЕЗ та ТПР повинен мати не лише локальний, але й макроекономічний характер, а також бути рівномірно розподіленим по території зон з особливими умовами інвестування. Необхідно досягти збалансованості інтересів усіх учасників інвестиційного процесу.

Висновки. Узагальнюючи розглянуті проблеми, що склалися у вугледобувних регіонах України, можна помітити, що вони мають сталий характер і негативно впливають на стан економіки України в цілому. Такими проблемами є соціальна незахищеність населення, нерівномірність розподілу інвестиційних проектів, відсутність тенденцій до структурних зрушень, непослідовність законодавства, яке регулює функціонування ТПР тощо. Тому осмислення та поступове їх подолання має бути одним із пріоритетних завдань. СЕЗ та ТПР, будучи перспективною формою регіонального господарювання та

зовнішньоекономічної діяльності в Україні, потребують поміркованого підходу та відповідальних рішень. Адже при правильній спрямованості розвитку СЕЗ та ТПР зможуть забезпечити ефективний розвиток регіональних економічних комплексів (у тому числі депресивних міст Донбасу) та держави.

Література

1. Закон України від 24.12.1998 р. № 356-XIV «Про спеціальні економічні зони і спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області» // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – №7. – Ст. 50.

2. Адамов Б.І. Особливості розвитку спеціальних економічних зон та територій пріоритетного розвитку з пільговим режимом інвестиційної діяльності в умовах глобалізації // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: Сб. науч. тр. – Донецк: ДонНУ, 2007. – 1794 с.

3. Геец В., Семиноженко В. Специальные экономические зоны: «чёрные дыры» или точки экономического роста // Зеркало недели. – 2006. – № 44.

4. Макогон Ю. Перспективи регіональної децентралізації і проблема відкритості економіки України // Економіст. – 2005. – №4. – С. 43-44.

5. Стельмах В. Между Руром и Саксонией // Эксперт. – 2006. – №42 (45).

